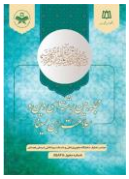
JORH
Journal of Religions & Health
J Religions & Health, 2024; 4(1): ----. Doi: 10.32592/jorh.4.1.---
https://aijrh.umsha.ac.ir/
UMSHA Press

Original Article

Underlying Components of Realizing Spiritual Health from Allameh Tabatabai's Perspective

Hossein Zare[1*], Fahimeh Zare[2], Mohammad Zahrai Shams[3], Abbas Ghazai Khani[4]

1. Department of Islamic Studies, Faculty of Medicine, Hamadan University of Medical Sciences, Hamadan, Iran
2. Bachelor of Psychology, Bo Ali Sina University, Hamadan, Iran
3. 4th Level Student of Qom Seminary, Qom, Iran
4. 3rd Level Student of Qom Seminary, Qom, Iran

Article history:
Received: 24 March 2024
Revised: 09 June 2024
Accepted: 10 June 2024
ePublished: 19 June 2024

***Corresponding author:** Hossein Zare, Department of Islamic Studies, Faculty of Medicine, Hamadan University of Medical Sciences, Hamadan, Iran

Email: z63hosein93@gmail.com

Abstract

Background and Objective: Allameh Tabatabai (may Allah be pleased with him) is considered one of the prominent Islamic figures of the current century who has had a marked impact on other thinkers after him in various fields. He has raised many topics in the field of spiritual health components in the light of Islamic verses and traditions, which the author seeks to explain and analyze the most critical components and indicators.

Materials and Methods: In the study of Allameh Tabatabai's attitude regarding the components of spiritual health, he referred to his most important works, especially Tafsir al-Mizan, and processed the data and propositions in a descriptive-analytical manner using them.

Results: Spiritual health, as one of the important dimensions of health, has received special attention from the World Health Organization in the last half-century. Thinkers have proposed different views on spiritual health. Allameh Tabatabai has presented detailed theories about health, its foundations, components, and indicators. First, by referring to his extensive works, the fields of spiritual health realization and its obstacles are enumerated and it is clear that paying attention to the spiritual dimension of man is the turning point of his theory against Western and materialistic theories.

Conclusion: By examining the Qur'anic-exegetical views of Allameh Tabataba'i, it is possible to consider the most important components of realizing spiritual health or good Qur'anic life as a monotheistic worldview and interpretation of macro issues of the universe from the window of revelation. He has such a theological attitude to the truths of the universe, faith and firm belief in the Holy Prophet and its belongings, righteous deeds, and special attention to performing moral virtues and abandoning ugliness, religiousness and answering the call of God and his messengers and guardians and learning from them in different fields and ultimately the flourishing and excellence of the human intellect in the light of such a view of the world, is one of the other fields of achieving spiritual health.

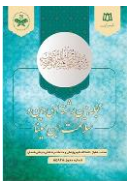
Keywords: Allameh Tabatabai, Good job, Oneness, Spiritual health

Please cite this article as follows: Zare H, Zare F, Zahrai Shams M, Ghazai Khani A. Underlying Components of Realizing Spiritual Health from Allameh Tabatabai's Perspective. *J Religions & Health*. 2024; 4(1): ---. DOI: 10.32592/jorh.4.1.---

[Downloaded from aijrh.umsha.ac.ir on 2026-10-31]

Copyright © 2023 Journal of Religions and Health. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cite

JOHE
مجله بین رشته ای دین و سلامت ابن سینا
دوره ۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳، صفحات
https://aijrh.umsha.ac.ir/
UMSHA Press

مقاله پژوهشی

مؤلفه‌های زمینه‌ساز تحقق سلامت معنوی از منظر علامه طباطبایی

حسین زارع[۱*]، فهیمه زارع[۲]، محمد زهرایی شمس[۳]، عباس قاضی خانی[۴]

۱.گروه معارف اسلامی، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران
۲.کارشناسی روان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا، همدان ، ایران
۳.دانش‌آموخته‌ی سطح ۴ حوزه‌ی علمیه‌ی قم، قم، ایران
٤.دانش‌آموخته‌ی سطح ۳ حوزه‌ی علمیه‌ی قم، قم، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۰۵
تاریخ ویرایش مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۲۰
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۲۱
تاریخ انتشار مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۳۰

تمامی حقوق نشر برای دانشگاه علوم پزشکی همدان محفوظ است.

* **نویسنده مسئول:** حسین زارع، گروه معارف اسلامی، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی همدان، همدان، ایران

ایمیل: z63hosein93@gmail.com

چکیده

سابقه و هدف: علامه طباطبایی (ره) از شخصیت‌های برجسته‌ی اسلامی در قرن حاضر به حساب می‌آید و تأثیر شگرفی در عرصه‌های مختلف بر سایر اندیشمندان بعد از خود نهاده است. ایشان در زمینه‌ی مؤلفه‌های سلامت معنوی در پرتو آیات و روایات اسلامی، مباحث متعددی را مطرح کرده‌اند که نگارنده به دنبال تبیین و تحلیل مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخصه‌ها است.

مواد و روش‌ها: در مطالعه درباره‌ی نگرش علامه طباطبایی به مؤلفه‌های سلامت معنوی، به مهم‌ترین آثار ایشان و به‌طور خاص، به *تفسیر المیزان* مراجعه شده است و با استفاده از آن‌ها به پردازش و تحلیل داده‌ها و گزاره‌ها به شیوه توصیفی‌تحلیلی پرداخته شده است.

یافته‌ها: سازمان جهانی بهداشت به سلامت معنوی به‌عنوان یکی از ابعاد مهم سلامت، در نیم قرن اخیر توجه ویژه کرده است. درباره‌ی سلامت معنوی، اندیشمندان دیدگاه‌های متفاوتی را مطرح کرده‌اند. علامه طباطبایی نظریات دقیقی درباره‌ی سلامت، مبانی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن ارائه کرده است. ابتدا با رجوع به آثار گسترده‌ی ایشان، زمینه‌های تحقق سلامت معنوی و موانع آن شناسایی شد. در این روند مشخص شد که توجه به بعد معنوی انسان نقطه‌ی عطف نظریه‌ی ایشان در مقایسه با نظریات غربی و مادی‌گرایانه است.

نتیجه‌گیری: با بررسی دیدگاه‌های قرآنی و تفسیری علامه طباطبایی می‌توان مهم‌ترین مؤلفه‌های تحقق‌بخش سلامت معنوی یا حیات طیب قرآنی را جهان‌بینی توحیدی و تفسیر مسائل کلان عالم هستی از پنجره‌ی وحی دانست. ایشان با چنین نگرش الهیاتی‌ای به حقایق عالم هستی، ایمان و باور راسخ به حضرت حق و متعلقات آن، عمل صالح و اهتمام ویژه داشتن به انجام فضایل اخلاقی و ترک زشتی‌ها، دین‌داری و اجابت دعوت الهی و رسولان و اولیای ایشان و اسوه‌گیری در زمینه‌های مختلف از آنان و در نهایت، شکوفایی و تعالی عقل آدمی را در پرتو چنین نگاهی به عالم، از دیگر زمینه‌های تحقق سلامت معنوی به حساب می‌آورد.

واژگان کلیدی: سلامت معنوی، عمل صالح، توحید، علامه طباطبایی

استناد: زارع، حسین؛ زارع، فهیمه، زهرایی شمس، محمد؛ قاضی خانی، عباس. مؤلفه‌های زمینه‌ساز تحقق سلامت معنوی از منظر علامه طباطبایی. مجله بین رشته ای دین و سلامت ابن سینا، بهار و تابستان ۱۴۰۳؛۴(۱): ----

مقدمه

انسان موجودی چندبعدی است که ابعاد گوناگون او در تعامل با یکدیگرند. تا چند دهه پیش، سلامت فقط در بُعد جسمی، روانی و اجتماعی تعریف می‌شد، اما امروزه روان‌شناسان به اهمیت سلامت معنوی به‌عنوان بعد چهارم سلامت، توجه کرده‌اند. سلامت معنوی به معنای احساس ارتباط با خالق هستی، یافتن هدف در زندگی و آرامش درونی است. این بعد از سلامت، نقش کلیدی در تندرستی انسان ایفا می‌کند. به عبارتی، ارتباط با خالق است که انسان را از اضطراب‌ها رها می‌کند و به آرامش می‌رساند. با نگاهی حتی ظاهری

[Downloaded from aijrh.umsha.ac.ir on 2026-10-31]

به دنیای کنونی متوجه می‌شویم هرچه بشر از هویت دینی خود فاصله مـی‌گیرد تا به پندار خویش آزادتر زندگی کند، بیشتر احساس پـــوچی می‌کنـــد. با مقایسه‌ی آمارهای بیماری‌های روحـــی و روانـــی در جوامـــع مادی، به اهمیت سلامت معنوی در جوامع انسانی پی می‌بریم [۱].

انسان هنگام جست‌وجوی معنا، همواره با چالش‌هایی روبه‌رو بوده است. ریشه‌ی بسیاری از این چالش‌ها در درک ناصحیح از حقیقت انسان، هدف زندگی و رسیدن به سعادت نهفته است. مبانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و غایت‌شناختی نقش تعیین‌کننده‌ای در نوع نگاه انسان به سلامت به‌طور عام و سلامت معنوی به‌طور خاص ایفا می‌کند؛ لذا برای دستیابی به سلامت حقیقی لازم است انسان تصویری درست از خود، جهان و زندگی داشته باشد. این تصویر درست از طریق تعمق در مبانی آموزه‌های الهی به دست می‌آید. تعالیم توحیدی همواره بر ابعاد وجودی انسان (جسمی و معنوی) تأکید کرده‌اند. در اسلام، سلامت معنوی ربط وجودی انسان با خدا و اتصال معنوی او با خالق است. این ارتباط انسان را آرام می‌کند. هرچه انسان از هویت دینی خود فاصله بگیرد، بیشتر دچار پوچی می‌شود. با وجود اینکه درباره‌ی ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی سلامت، پژوهش‌های متعددی انجام شده است، در زمینه‌ی سلامت معنوی بیشتر به پژوهش‌های کمّی و پیمایشی توجه شده است. در زمینه‌های مبانی و شاخصه‌ها و مؤلفه‌های سلامت معنوی نیز آثاری به رشته‌ی تحریر درآمده است که با استفاده از آن‌ها و تجزیه‌وتحلیل متون اسلامی می‌توان به کامل‌تر شدن این مسئله کمک کرد و نگاه کلان‌تری را در این زمینه پیش روی علاقه‌مندان گذاشت.

علامه طباطبایی در آثار متعدد خود، با نگاهی دینی، به سلامت معنوی، ریشه‌های آن و بیماری حقیقی و عوامل آن پرداخته است. مبانی ایشان در علوم نقلی و عقلی جامعیت دارد و می‌تواند در تبیین ابعاد مختلف سلامت معنوی از منظر اسلام راهگشا باشد. نگارنده با توجه به مبانی سلامت معنوی، به دنبال بیان مؤلفه‌های زمینه‌ساز تحقق این نوع سلامت است.

روش کار

این پژوهش با اتکا به روش نقلی و وحیانی و با استفاده از منابع مکتوب کتابخانه‌ای به تحلیل داده‌ها به شیوه توصیفی‌تحلیلی پرداخته است. هسته‌ی اصلی منابع این تحقیق آثار و اندیشه‌های علامه طباطبایی در *تفسیر المیزان* است. ایشان نظریات دقیق و ظریفی در باب سلامت، مؤلفه‌ها و شاخصه‌های آن ارائه کرده‌اند؛ ازاین‌رو، در این پژوهش با مراجعه به آثار ایشان، به تبیین مهم‌ترین مؤلفه‌های تحقق‌بخش سلامت معنوی و حیات طیبه پرداخته شده است.

یافته ها

علامه طباطبایی با بهره‌گیری از مفاهیم اخلاقی *قرآن*، توحید را مهم‌ترین رکن سلامت معنوی انسان می‌داند و راه رسیدن به سلامت را در پرتو توحید، توجه به ابعاد اخلاقی و انجام اعمال صالح می‌داند. ایشان با استفاده از محتوای آیات ۲۴ تا ۲۶ سوره‌ی ابراهیم، باور به توحید را ریشه‌ی تمامی فضایل اخلاقی می‌داند و شرک را نقطه‌ی مقابل توحید و سلامت معنوی انسان قلمداد می‌کند. اشتغال به دنیا و فراموشی سرای دیگر و قساوت قلب که محصول خدافراموشی است، از دیگر موانع سلامت معنوی است.

مفهوم سلامت معنوی

واژه‌ی سلامت در لغت به معنای «بی‌عیب شدن، آرامش و امنیت» است [۲]. «سلامت» مصدری به معنای تندرستی در مقابل بیماری است و تمام ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی و معنوی انسان را شامل می‌شود؛ لذا سازمان بهداشت جهانی سلامت را فقط در نبود نقص‌عضو و بیمـاری نمی‌داند، بلکه در تأمین رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی تعریف می‌کند. بنابراین، سلامت معنوی شامل همه‌ی ساحات غیرمادی انسان است. همچنین، دربرگیرنده‌ی سلامت در باورها و ارزش‌های اخلاقی می‌شود. بعـدها سلامت معنوی یا همان بهزیستی معنوی را دانشمندان علم روان‌شناسی نیز به بحث گذاشتند و توسعه دادند [۱].

اهمیت سلامت معنوی

فرهنگستان علوم پزشکی ایران در تعریف سلامت معنوی چنین آورده است: «حیات انسانی در پرتو اعتقاد به قدرت نامحدود الهی و باور به زندگی ابدی در آخرت به سلامت معنوی راه می‌یابد.» این وضعیت حامل نشاط و آرامش قلبی برای فرد خواهد بود و رستگاری در دنیا و آخرت را به ارمغان می‌آورد. همچنین، سلامت معنوی ارتباطی پویا و مبتنی بر عشق را میان انسان، دیگران و جهان پیرامون برقرار می‌سازد [۳].

با توجه به تعریفی که ارائه شد، سلامت معنوی نه‌تنها می‌تواند در خدمت دیگر ابعاد سلامت (جسمی، روانی و اجتماعی) باشد، بلکه نقشی کلیدی در پدید آمدن انسان سالم و کامل ایفا می‌کند. سلامت معنوی زمانی حاصل می‌شود که قلب انسان سالم باشد. در این حالت، سایر اعضای بدن تحت تأثیر سلامت قلب قرار می‌گیرند و مسیر سلامت را می‌پیمایند. اما اگر مرکز کنترل جسم، یعنی قلب، دچار بیماری شود، سایر قسمت‌ها نیز آسیب می‌بینند و مسیر تکاملی قلب با چالش مواجه می‌شود.

در نگاه *قرآن* و حدیث، قلب حقیقی خاستگاه اصلی معرفت و سلامت معنوی به حساب می‌آید [۴]. در چند قرن گذشته، متأسفانه شاهد ایجاد شکاف عمیقی بین علم پزشکی و حالات معنوی بوده‌ایم. در این میان، پزشک صرفاً به آموختن مسائل سلامت جسمی و تاحدی مسائل روانی می‌پرداخت و در طبابت نیز همین رویکرد را دنبال می‌کرد، اما اواخر قرن گذشته، بازگشتی به ابعاد دیگر سلامت در پزشکی، به‌ویژه ابعاد اجتماعی و معنوی آن

[Downloaded from aijrh.umsha.ac.ir on 2026-10-31]

رخ داد. امروزه، سلامت معنوی یکی از ابعاد مهم سلامت در دنیا شناخته شده است و این تفکر رشد کرده است که بدون سلامت معنوی، ابعاد دیگر سلامت نمی‌توانند به حداکثر ظرفیت خود برسند. سلامت معنوی آدمیان را باید بر مبنای فرایندی از کنش متقابل انسان در جهان هستی و قدرتی برتر تعریف کرد. شناخت، عواطف، کنش و ثمرات معنوی از مؤلفه‌های اصلی سلامت معنوی‌اند [۵]. انسان در پرتو سلامت معنوی، به رضایتمندی درونی دست می‌یابد و در نهایت، مسیر رستگاری جامعه را هموار می‌سازد. این نوع از سلامت درجات گوناگونی دارد و در هر مرتبه، قابلیت‌های فرد توانایی لازم برای تعالی روح را فراهم می‌کند. تقرب به خدای متعال هدف نهایی این مسیر است و انسان در این راه، از تمام امکانات درونی خود به‌طور هماهنگ بهره می‌گیرد. انتخاب آزاد نیز در این مسیر نقشی کلیدی دارد و انسان با اتکا به آن، رفتارهای اختیاری خود را در قبال خدا، خود، جامعه و طبیعت سامان می‌دهد [۳].

علامه طباطبایی دایره‌ی سلامت معنوی را شامل تمام ابعاد سلامت می‌داند. از نظر ایشان، منشأ سلامت معنوی در قلبی سلیم است که بر سایر ابعاد سلامت تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، درحالی‌که سازمان بهداشت جهانی معنویت را در کنار ابعاد زیستی، روانی و اجتماعی قرار می‌دهد، معنویت اسلامی از بن‌مایه‌های زیستی تا ابعاد روانی و اجتماعی را فرامی‌گیرد. این نگاه سلامت معنوی را از لحظه‌ی انعقاد نطفه تا لحظات آخر عمر انسان شامل می‌شود.

مؤلفه‌های تحقق سلامت معنوی

۱. توحیدباوری

توحید از باورهای اساسی دین اسلام و مورد تأکید ویژه‌ی *قرآن* و متون اسلامی است، تا جایی که اساس *قرآن* کریم و دین اسلام است. باور به توحید خداوند و مراتب آن در تعالی و رشد معنوی انسان چشمگیر است و می‌تواند مهم‌ترین پله‌ی صعود انسان قرار گیرد. خدای تعالی در آیه‌ی ۱۰ سوره‌ی فاطر می‌فرماید: «إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ.» مراد از کلمه‌ی طیب عقاید حق از قبیل توحید است [۶]: «کلمه‌ی طیب آن سخنی است که با نفس شنونده و گوینده سازگار باشد؛ به‌طوری که از شنیدن آن انبساط و لذتی در او پیدا شود و نیز کمالی را که نداشت، دارا شود» [۶]. ایمان و باور صحیح زمینه‌ی سیر صعودی انسان را به‌سوی خدا و تقرب به او، به همراه عمل صالح فراهم می‌کند و او را به عالی‌ترین مراتب کمال و سعادت رهنمون می‌شود. بدین‌سان، توحید و باور راسخ به آن از مهم‌ترین عوامل سلامت معنوی و به‌تبع آن، سایر ابعاد سلامت خواهد بود.

علامه طباطبایی در آسیب‌شناسی رفتاری مشرکان به فقدان اندیشه و تفکر صحیح در درک حقایق عالم و یگانگی خداوند پرداخته و اکتفا به ظواهر و حس‌گرایی را عامل انحطاط و عمل‌های باطل دانسته است که بیشترین آسیب را در حوزه‌ی سلامت معنوی و به‌تبع آن، در سایر ابعاد سلامت ایجاد می‌کند. ایشان تبعیت از هوای نفس و تمایلات نفسانی را نیز از مهم‌ترین دلایل سقوط انسان می‌داند و یگانه راه سعادت و سلامت نفسانی را تعقل و بارور کردن عقاید مربوط به حق در ضمیر انسان‌ها معرفی می‌کند. علامه طباطبایی معتقدند که این دو عامل درهم‌تنیده‌اند. اندیشه‌ی نادرست زمینه‌ی تسلط هوای نفس را فراهم می‌کند و تبعیت از هوای نفس مانع از تفکر عمیق می‌شود؛ در نتیجه، برای رهایی از شرک لازم است که انسان به تقویت اندیشه‌ی صحیح و تقوای الهی بپردازد و در برابر خواسته‌های نفسانی خود عقلانیت را ملاک قرار دهد [۶]. باور به حی لایموت که دایره‌ی علم او گسترده است و قدرتی لایتناهی دارد، انسان را به نگریستن و توجه به زیبایی‌های اخلاقی وامی‌دارد و بهترین الزام اخلاقی و انگیزشی را که تضمین‌کننده‌ی حیات طیبه و سلامت معنوی است، برای آدمی به ارمغان خواهد آورد.

۲. ایمان و عمل صالح

از اساسی‌ترین مسائلی که در حوزه‌ی اخلاق اجتماعی مطرح است و به سلامت اجتماع منجر می‌شود، فضایل مرتبط با اخلاق ارتباطی است که در سلامت فکری و رفتاری جامعه بسیار مؤثر است، تا جایی که اندیشمندان اخلاق قوام جامعه را در پرتو ارزش‌های اجتماعی اخلاق‌محور می‌دانند. رسول خدا در پاسخ به شخصی که از ایشان خواست راهنمایی‌ای کنند که در پرتو آن راهنمایی، شخص به سعادت حقیقی رهنمون شود، رسول خدا قانون طلایی اخلاق را توصیه کردند: «آنچه برای خود می‌پسندی، برای دیگران نیز بپسند و آنچه بر خود روا نمی‌داری، برای دیگران نیز روا مدار.» این پاسخ حضرت اهتمام ویژه‌ی ایشان به سعادت‌یابی انسان‌ها در پرتو مؤلفه‌های اخلاق اجتماعی را نشان می‌دهد؛ بنابراین، عمل‌های اخلاقی و به‌خصوص عمل‌های اجتماعی مایه‌ی سعادت آدمی است. خدای تعالی در *قرآن* مهم‌ترین عامل صعود انسان در طریق الهی را ایمان و عقاید صحیح معرفی کرده است و در این سیر صعودی، بیشترین نقش را اعمال صالح و فضایل اخلاقی اجتماعی ایفا می‌کند. علامه طباطبایی در ذیل آیه‌ی ۱۰ فاطر چنین می‌نویسد: «... برای اینکه یگانه‌پرستی به‌سوی او صعود می‌کند و عمل صالح هم آن را در صعود کردن کمک می‌دهد، در نتیجه انسان به خدا نزدیک می‌شود و در اثر نزدیک شدن، از منبع عزت کسب عزت می‌کند» [۶]. کسب عزت الهی برای انسان‌ها رشد اخلاقی را به همراه دارد و به‌تبع زیست اخلاقی، زمینه‌های زندگی مؤمنانه و دین‌داری عاشقانه محقق خواهد شد که توأم با آرامش درونی، وقار، طمأنینه، احسان و سایر مؤلفه‌های سلامت معنوی و اخلاقی خواهد بود. اما برعکس، کسانی که اهل مکر و خدعه یا ریا و شرک هستند و گمان می‌کنند با این رفتارها عزتی کسب می‌کنند، سخت در اشتباه‌اند و چیزی جز عذاب‌های روحی و روانی برای خود به ارمغان نیاورده‌اند و هیچ عزتی کسب نکرده‌اند و این اعمال اثر زنده‌ای که مایه‌ی سعادت و عزتشان باشد، ندارد. «وَالَّذِينَ

[Downloaded from aijrh.umsha.ac.ir on 2026-10-31]

يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ» [۶]. از همین رو، خدای تعالی در *قرآن* والاترین حیات و زندگی را زندگی اخلاقی و دینی معرفی کرده است: «مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَياةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ ما كانُوا يَعْمَلُون» (نحل: ۹۷). با انجام عمل صالح است که سعادت و سلامت معنوی و پس از آن، بهترین اجر و پاداش ارزانی صالحان خواهد شد.

۳. اجابت دعوت الهی و اطاعت از رسولان الهی

از منظر علامه طباطبایی، یکی از مهم‌ترین عوامل رسیدن به سلامت معنوی یا به تعبیر قرآنی، حیات طیبه، پذیرش دستورالعمل‌های خداوند متعال و رسولان الهی است تا به استمرار حیات معنوی و سلامت آن کمک شایان توجهی کند. ایشان در تبیین و تفسیر آیه‌ی ۲۴ انفال چنین آورده‌اند: «برای آدمی یک زندگی حقیقی هست که اشرف و کامل‌تر از حیات و زندگی پست دنیایی اوست و وقتی به آن زندگی می‌رسد که استعدادش کامل و رسیده شده باشد و این تمامیت استعداد به‌وسیله‌ی آراستگی به دین و دخول در زمرهی اولیای صالحین دست می‌دهد؛ همچنان که رسیدن به زندگی دنیایی وقتی دست می‌دهد که نطفه‌ای رشد نموده، همچنان نمو کند تا استعدادش برای درک آن کامل شود؛ یعنی به‌صورت جنین درآید. آیه‌ی مورد بحث که می‌فرماید: "یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اسْتَجِیبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاکُمْ لِما یُحْیِیکُم" اشاره به همان استعداد نموده و می‌فرماید: پذیرفتن و عمل کردن به آن دستوراتی که دعوت حقه‌ی اسلامی بشر را به آن می‌خواند، انسان را برای درک زندگی حقیقی مستعد می‌سازد» [۶]. معرفی شدن پیامبران الهی، به‌خصوص حضرت ابراهیم و حضرت رسول اکرم توسط *قرآن* به‌عنوان اسوه‌ای که باید از آن‌ها پیروی کرد و به‌سان آن‌ها عمل کرد، گویای اجابت و اطاعت در مسیر تعالی و رشد معنوی و سلامت اخلاقی آن‌هاست. تبعیت از رسول خدا و اولیای الهی زمینه‌ی تحقق مؤلفه‌های اخلاقی و به‌تبع آن، سلامت معنوی را فراهم می‌کند؛ چنان‌که در طول تاریخ نیز رهروان اولیای الهی مسیر سلامت و سعادت اخلاقی را طی کرده‌اند و تاریخ گواهی می‌دهد که مخالفان آنان چگونه از مسیر سعادت و سلامت اخلاقی منحرف شده‌اند.

۴. تعالی عقل و خرد آدمی

علامه طباطبایی یکی دیگر از مؤلفه‌های زمینه‌ساز حیات معنوی و طیب را تعالی عقل و خرد آدمی می‌داند. انسان در ساحت معنوی خود، اخلاق و ارزش‌های آن را برآمده از نگاه توحیدی می‌داند. باور به خداوند متعال و شناخت او لوازمی دارد که از مهم‌ترین آن‌ها شکوفایی عقل و آشکار شدن گنجینه‌های مخفی عقلانیت است. شکوفایی عقل در پرتو تعادل بین قوای نفس با بهره‌گیری از فضایل اخلاقی و ترک رذایل اخلاقی تحقق پیدا می‌کند. پیامبران الهی با دعوت به تقوا و زیست برآمده از آن درصدد رشد و تعالی عقل آدمی برآمده‌اند؛ لذا در جای‌جای آیات *قرآن* و روایات اسلامی به تقوا فرمان داده شده است: «كَذلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آياتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ» (بقره: ۲۴۲)؛ خدا آیات خود را برای شما این‌گونه روشن بیان می‌کند، شاید خردمندی کنید. علامه در تبیین این آیه چنین آورده است: «مراد از عقل در کلام خدای تعالی آن ادراکی است که با سلامت فطرت به انسان دست دهد. در این جمله بیان خدا مقدمه‌ی تمامیت علم است و تمامیت علم هم مقدمه‌ی عقل و وسیله‌ای به‌سوی آن است» [۶]. بدین‌سان، انسان موجودی دوساحتی است و قوای متعددی من جمله عقل دارد که با آن به حقایق عالم راه پیدا می‌کند و خوبی و بدی را تشخیص می‌دهد. «عقل سرمایه‌ی خدادادی و گوهر نفیسی است که انسان به آن مزین شده تا از تاریکی جهل و گمراهی نجات یافته و معارف الهیه را با آن درک کند. خدای عزوجل عقل را نیرویی تعریف کرده که انسان در دینش از آن بهره‌مند شود و به‌وسیله‌ی آن، راه را به‌سوی حقایق معارف و اعمال صالح پیدا نماید و آن را پیش گیرد» [۶].

بنابراین، یکی از مهم‌ترین عوامل تعالی و تکامل حیات معنوی و طیب، پرورش عقل و اندیشه است. آدمی با رشد عقل در پرتو زیست اخلاقی و بهره‌مند کردن آن از علم، جهت صحیح حیات آفرینش را تشخیص می‌دهد و از حیات برتر و طیب قرآنی بهره می‌گیرد، اما کافر به‌دلیل عدم بهره‌مندی از تعقل و خردورزی، مرده و فاقد حیات است: «أَوَ مَنْ كانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْناهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُماتِ لَيْسَ بِخارِجٍ مِنْها كَذلِكَ زُيِّنَ لِلْكافِرِينَ ما كانُوا يَعْمَلُون» (انعام: ۲۲)؛ آیا کسی که مرده [دل] بود و زنده‌اش کردیم و برای او نوری پدید آوردیم تا در پرتو آن در میان مردم راه برود، چون کسی است که گرفتار تاریکی‌هاست و از آن بیرون‌آمدنی نیست؟ این‌گونه برای کافران آنچه انجام می‌دادند، زینت داده شده است.

نتایج

علامه طباطبایی اعتقاد و باور به خدای تعالی، خلقت جهان و انسان و رابطه‌ی متقابل بین آن‌ها را از مهم‌ترین مؤلفه‌های معرفتی و نظری در تحقق سلامت معنوی انسان به شمار می‌آورد. انسان در ساحت معنوی خویش باید اعتقاد و باوری راسخ به وحدانیت حق‌تعالی داشته باشد تا بتواند با چنین باوری که مبدأ و منتهای وجودی او را ترسیم می‌کند، غایت اصلی از خلقت خویش را نمایان کند. انسان با اعتقاد به خالقی یکتا، خود را در مسیری می‌بیند که ابتدای آن خدا و انتهایش نیز خداست؛ لذا با چنین نگرشی، تمام زیبایی‌های اخلاقی برای او موجه و معنادار جلوه می‌کند و ترک رذایل اخلاقی وظیفه قلمداد می‌شود. با چنین نگرشی به عالم و حقایق آن، قطعاً انسان معنوی سعادت و سلامت حقیقی را در بازگشت به همان سرمنزل اول می‌داند؛ پس بینش توحیدی مهم‌ترین مؤلفه‌ی بسترساز سلامت معنوی خواهد بود: «توحید به معنای بازگشت به‌سوی خدا و یکی شدن و محو در ذات اوست. این هدف نه‌تنها هدف نهایی تربیت انسان، بلکه هدف نهایی سیر کل

[Downloaded from aijrh.umsha.ac.ir on 2026-10-31]

جهان است» [۴]. با چنین نگرشی به جهان و انسان، مؤلفه بعدی ایمان و متعلقات آن به همراه عمل صالح است که در شکوفایی عقل و خردورزی آدمی بالاترین تأثیرگذاری را به همراه دارد. علامه طباطبایی با اعتقاد به دوساحتی بودن انسان و اینکه انسان قوای نفسانی عقل، غضب، شهوت و وهم دارد، بهترین مؤلفه‌ی سلامت معنوی و اخلاقی را در پرتو اخلاق و تقوا و به تعادل رساندن قوای درونی نفس می‌داند که زمینه‌ساز شکوفایی خرد آدمی است تا در پرتو آن، به معرفت حقیقی رهنمون شود.

تشکر و قدردانی

از تمامی افرادی که پژوهشگران را در راستای انجام این پژوهشیاری رسانده اند تقدیر می کنم.

تضاد منافع

این مقاله مستخرج از رساله یا پایان‌نامه نیست و تعارض منافع ندارد.

ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش اصول اخلاق پژوهش رعایت شده است.

سهم نویسندگان

حسین زارع نگارنده و نویسنده مسئول. فهیمه زارع و محمد زهرایی شمس و عباس قاضی خانی محقق

حمایت مالی

این پژوهش کمک مالی از سازمانی دریافت نکرده است.

REFERENCES

1. Maarif M. factors of achieving spiritual health from the perspective of Quran and Hadith. *Islamic Insight and Education Journal*. 2016;**41**:10-12
2. Dehkhoda A. Dehkhoda Middle School. *Publishing and Printing Institute, University of Tehran.* 2006.
3. Azizi F, et al. Spiritual health, what it is, why and how. *Legal*. 2013
4. Abolghasemi MJ. Inhibiting factors of spiritual health. *mhj*. 2016;**6**(21):211-33. DOI: 10.22037/mhj.v6i21.11117
5. Abbasi M, Azizi F, Gooshki ES, Naserirad M, Lakeh MA. Conceptual Definition and Operationalization of Spiritual Health: A Methodological Study. *Medical Ethics Journal*. 2012;**6**:11-44.
6. Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein, Tafsir al-Mizan, translator, Mohammad Baqir Mousavi Hamdani, Qom. 20th, Islamic Publications Office, affiliated to the Qom Teachers Association. 2005.

[Downloaded from aijrh.umsha.ac.ir on 2026-10-31]